

ГОВОРИТЬ МУЗИЧНА МОЛОДЬ

Уляна Кафтан

ORCID: 0000-0001-7113-6544

ДО 800-РІЧЧЯ АЛЬФОНСО Х

23 листопада 2021 року стало знаменною датою, для дослідників середньовічної музичної культури. В цей день відзначили 800-річчя з дня народження Альфонсо Х (1221–1284) – короля Кастилії і Леону, мецената і композитора.

Дослідники середньовічної історії не дарма називають видатного правителя «Мудрим», адже Альфонсо Х зробив вагомий внесок у розвиток законодавства, освіти та культури своєї держави. Зокрема, він був опікуном художників, музикантів і вчених, а також сприяв проведенню придворних музикувань та брав у них

участь. Під патронатом Альфонсо Х було створено королівський скрипторій, відомий як Толедська школа перекладачів, де були зібрані найкращі вчені-інтелектуали різних конфесій: християни, мусульмани, юдеї. Таким чином, було перекладено Коран, Талмуд, Каббалу та багато різних літературних творів країн Сходу.

Серед визначних праць Альфонсо Х можна виокремити такі: Королівська хартія Кастилії, *Speculum i Siete Partidas* («Сім партид») – юридичні трактати, право; книга про астрономію (в ній містяться таблиці для мореплавців), трактати з всевітньої історії та історії Іспанії («*Estoria de España*», *Grande e general estoria*), «Книга ігор», в якій йдеться про інтелектуальні ігри, зокрема шахи. Також, за його правління, кастильський діалект іспанської мови було визнано офіційною мовою країни.

В історію музики Альфонсо Х ввійшов як (ймовірний) автор кантиг (*cantigas de loor*), в яких прославляються дива Діви Марії. Жанр кантиги був поширений на Піренейському півострові ще до правління Альфонсо Х. Це була одноголосна пісня, яка водночас існувала як жанр галісійсько-португальської поезії. Кантиги створювали мандрівні музиканти – трубадури і жонглери. До сьогодні збереглися рукописи кантиг, які були записані галісійським діалектом португальської мови, власне при дворі Альфонсо Х в другій половині XIII століття. В пролозі до одного з рукописів, Альфонсо Х називає себе «трубадуром Богородиці»¹.

Загальна кількість музично-поетичних творів сягає 420 неповторних паралітургійних композицій. Кожна десята кантига є хвалебною, в ній оспівується слава і чесноти Діви Марії (*Cantigas de loor*), в решті піснях йдеться про дива (*Cantigas de mirage*), місцеві легенди пов'язані з Богородицею, навіть зустрічається сюжет,

¹ Таким чином виникає питання авторства, яке залишається актуальним в сьогоденні.

в якому розповідається про дивовижне зцілення від хвороби самого короля Альфонсо. Своєрідний колорит, простота мелодичних зворотів, яскрава емоційна забарвленість є основними рисами кантиг Святої Марії.

Нотний запис рукописів XIII ст. представлений монодійними кантигами в квадратній п'ятилінійній нотації з підтекстовкою. Це дає можливість розшифрувати точну звуковисотність, натомість існують труднощі з ритмічною складовою, що створює безліч варіантів для виконавських інтерпретацій.

Мініатюра з рукопису (Бібліотека Ескориал j.b.2, Codex musicos, B-I-2_046V)

За формою кантиги мали куплетну будову, куплет (*copla*, *stanza*) виконувався солом, приспів-рефрен (*estribillo*) співали гуртом. Силабні мелодії здебільшого створювались у дорійському або в міксолідійському ладах-модусах.

Відомий сучасний дослідник кантиг Святої Марії Мануель Педро Феррейра (Manuel Pedro Ferreira) у своїй праці «Рондо і віреле: музика Андалусії і Кантиги Святої Марії» [2] стверджує, що в кантигах прослідковується зв'язок з ісламськими традиціями, а саме використання андалузського рондо і куплетної форми віреле. Риси східної музики не випадково з'явилися в кантигах, адже південь Піренейського півострова населяли мусульмани. Не є винятком й те, що при королівському дворі музиканти могли бути вихідцями з цих земель.

Інструментальний супровід кантиг не занотовувався. Акомпанемент носив імпровізаційний характер, найчастіше це був органний пункт, що зазвичай виконувався на струнних інструментах (віоли, цитолі). Цікаво, що про оригінальний виконавський склад придворних музикантів Альфонсо X ми можемо дізнатись із збережених численних малюнків, що збереглися в манускриптах.

Кантиги Святої Марії збереглися в чотирьох манускриптах:

- Толедський кодекс (To) – в ньому міститься 129 записаних кантиг, вважається найстарішим, створений близько 1275 року [12];
- Кодекс бібліотеки Ескориалу T.j.1 (T, Codex rigo) в ньому записані 195 композицій, створений у 1280–1284 роках [9];
- Кодекс бібліотеки Ескориалу j.b.2 (E, Codex musicos) – складається з 407 кантиг і є основним джерелом досліджень [10];
- Флорентійський кодекс (F) – містить 104 текстові композиції [11].

Фрагмент з прологу до кантиг з рукопису
(Бібліотека Ескоріал j.b.2, Codex musicos, T-I-1_fol-004V)

Кожен з манускриптів підлягає ідентифікації, в результаті якої було виявлено контрфакти деяких творів. Труднощі, які виникають при спробі узгодження ладової та метричних структур, доводять те, що кодекси створювались в різний часовий проміжок, були редаговані або створені заново².

У своєму заповіті, що був написаний у Севільї 21.01.1284 року, за 74 дні до смерті, Альфонсо X заповів, що всі рукописи з кантигами мають зберігатись в головному соборі міста, в якому він буде похований (Севільський катедральний собор), і хвалебні кантиги мали виконувати в дні свят Богородиці. Пізніше кантиги Святої Марії виконувались не лише на літургіях, але й при дворі та на народних святах.

Сьогодні кантиги Святої Марії є досить поширеними серед музичних колективів, їх часто можна зустріти в репертуарі гуртів, які спеціалізуються на історично-поінформованому виконавстві. Професійні записи почали створюватись ще у 80-х роках минулого століття, це альбоми Мартіна Беста, згодом Джорді Савала, Джоеля Коена, та проект запису Едуардо Паніагуа, розпочатий в 2001 році. Зокрема, львівський ансамбль старовинної музики «Kings and Beggars» у 2018 році випустив альбом, в якому представлені 17 кантиг Святої Марії.

² Питання особливостей кожного з манускриптів було досліджене лісабонським Центром досліджень соціології та музичної естетики (Centro de estudos sociologica e estetica musical «CESEM») під керівництвом професора Мануеля Педро Феррейри. Результатом досліджень стали три томи із спільною назвою «A Notação das Cantigas de Santa Maria: Edição Diplomática» [3, 4, 5]. У вступній частині розкриваються історичні відомості про кожен з кодексів (окрім флорентійського), та довготривалий шлях реалізації проекту. Далі автори подають таблиці спеціальних символів квадратної нотації XIII століття з їхнім тлумаченням. Також були здійснені спроби співставлення оригінальних записаних символів кантиг з традиційними фігурами групування. Тобто, в дослідженнях, рукописи висвітлюються насамперед як самостійні явища, зокрема їхні палеографічні особливості. Тому питання цілісного порівняльного аналізу трьох манускриптів залишається відкритим.

Обкладинка CD диску ансамблю
«Kings and Beggars»,
м. Львів, 2016–2018³

Кантиги Святої Марії стали найпоширенішими піснями середньовічної музики XIII століття в Європі, та невичерпним джерелом для досліджень медієвістів. Центрами досліджень кантиг стали престижні університети світу: Кембридж, Оксфорд, Стенфорд, Гарвард.

Література

1. Casson A. *Cantigas Santa Maria for Singers*. 2019.
URL: <http://www.cantigasdesantamaria.com/music.html>
2. Ferreira M.P. Rondeau and virelai: the music of Andalus and the Cantigas de Santa Maria. *Plain-song and Medieval Music*, 13, 2, Cambridge, 2004. P. 127–140.
3. Ferreira M.P. A notação das Cantigas de Santa Maria: edição diplomática – Códice de Toledo. Lisboa: Centro de Estudos de Sociologia e Estética Musical (CESEM), 2017. 166 p.
4. Ferreira M.P. A notação das Cantigas de Santa Maria: edição diplomática – Códice rico. Lisboa: Centro de Estudos de Sociologia e Estética Musical (CESEM), 2017. 272 p.
5. Ferreira M.P. A notação das Cantigas de Santa Maria: edição diplomática – Códice dos músicos. Lisboa: Centro de Estudos de Sociologia e Estética Musical (CESEM), 2017. 452 p.
6. Granda V. C. Marian devotion through music, lyric and miracle narrative in the Cantigas Santa Maria. Candidate's thesis, Department of Music case western reserve university, 2013. P.109
7. Lee McR. *Medieval Music. Alfonso X and the Cantigas de Santa Maria*. Berkeley: California University Press, 1996. P. 30
8. Sage J. Cantiga. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. London, London, 1980. Volum III. P. 726–729
9. The Cantigas de Santa Maria. (generated by Fernández L., Souza J. C. R.). *Codice Rico, facsimiles*. Madrid, 2011. P. 17–27. URL: <https://rbdigital.realbiblioteca.es/s/rbme/item/11337/?c=&m=&s=&cv=&xywh=-3546%2C-57%2C10835%2C5728>
10. The Cantigas de Santa Maria: E Codex, facsimiles. (generated by Machin M. P.). P. 1–10. URL: <http://www.pbm.com/~lindahl/cantigas/facsimiles/E/>
11. The Cantigas de Santa Maria: F Codex, facsimiles. P. 272 URL: <https://archive.org/details/b.-r.-20/page/n6/mode/2up>
12. The Cantigas de Santa Maria: To Codex, facsimiles. (generated by Ribera J.). Madrid, 1922. P. 1–10. URL: <http://www.pbm.com/~lindahl/cantigas/facsimiles/To/>

³ Kings&Beggars. «Rosa das rosas» full medieval show – відеозапис концертної програми URL: <https://www.youtube.com/watch?v=z74u4J7hjpc>
Kings&Beggars «Rosa das rosas» – аудіоальбом URL: https://www.youtube.com/watch?v=jBW_H8U5tTc&list=OLAK5uy_nOWoI5U3JjoOjeSXzeHqrM2od4gTyq3c